

УДК 37.036:373.3

Н.Л. Тодосієнко, м. Вінниця, Україна / N. Todosyenko, Vinnytsia, Ukraine
e-mail: nata.todosienko@mail.ru

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙМАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ КОМПЛЕКСНОГО ВИКОРИСТАННЯ МИСТЕЦТВА

Анотація. У статті розкривається роль методу малювання музики як засобу формування естетичного сприймання молодших школярів, розвитку у дітей художньо-естетичної ерудиції на основі оволодіння знаннями про основні види та жанри музичного та образотворчого мистецтва; накопичення в учнів художнього досвіду шляхом застосування інших видів мистецтва; набуття елементарних умінь та навичок мистецької діяльності у молодших школярів. Особлива роль в естетичному розвитку належить початковій школі, де закладається фундамент підготовки до життя, забезпечується інтелектуальне, духовне й фізичне становлення особливості. У початковій школі в дітей пробуджується інтерес до мистецтва, відбувається їх залучення до музики та мистецької діяльності. Початкова ланка освіти покликана сформувати в учнів цілісне світосприймання і світовідчуття, забезпечити розвиток естетичних ідеалів і смаків, почуття відповідальності за збереження культурних надбань суспільства. Використання мистецької діяльності у естетичному вихованні молодших школярів набуває інноваційного звучання, стимулює не тільки розвиток пізнавальних, але й креативних здібностей дітей, здатність до творчого самовираження і рефлексії, потреб у художньо-творчій самореалізації і духовному самовдосконаленні. Нагромаджений у процесі активного сприймання художній досвід учнів стає основою розвитку їхнього асоціативно-образного мислення, головним спонуканням їхнього творчого самовираження.

Ключові слова: естетичне сприймання, синтез мистецтв, естетичний розвиток, комплекс мистецтв, мистецька діяльність, художньо-естетичне виховання, поліхудожність, інтеграція мистецтва.

Formation of aesthetic perception in primary school children means using integrated arts

Annotation. The article reveals the role of music drawing method as a means of aesthetic perception of younger pupils, the children of artistic and aesthetic scholarship based on mastery of knowledge about the main types and genres of music and fine arts; accumulation in the artistic experience of students through the use of other types of art; acquisition of basic skills and skills in the art of primary school children. A special role belongs to the aesthetic of elementary school, where the foundation preparation for life, provided the intellectual, spiritual and physical formation characteristics. In elementary school children awakened interest in art, is their involvement in music and art activities. Primary education is designed to link students to form a holistic worldview and attitude to ensure the development of aesthetic tastes and ideals, sense of responsibility for the preservation of the cultural heritage of society. The use of artistic activity in aesthetic education of younger pupils acquires innovative sound not only stimulates cognitive development but also creative abilities of children, the capacity for creative expression and reflection, the need for artistic and creative self-realization and spiritual self-improvement. Accumulated active in the perception of the artistic experience of students is the basis of their associative and imaginative thinking, the main motive for their creative expression.

Key words: aesthetic perception, synthesis of arts, aesthetic development, complex art, artistic activities, artistic and aesthetic education, integration of art.

Постановка проблеми. На нашу думку, особлива роль в естетичному розвитку належить початковій школі, де закладається фундамент підготовки до життя, забезпечується інтелектуальне, духовне й фізичне становлення особистості. У початковій школі в дітей пробуджується інтерес до мистецтва, відбувається їх залучення до музики та мистецької діяльності. Початкова ланка освіти покликана сформувати в учнів цілісне світосприймання і світовідчуття, забезпечити розвиток естетичних ідеалів і смаків, почуття відповідальності за збереження культурних надбань суспільства.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Естетичне виховання особистості було предметом наукового аналізу багатьох учених, котрі досліджували природу цього феномена. Так у працях філософського (М. Бердяєв, Ю. Боров, В. Васильченко, Є. Громов, І. Зязюн, П. Лавров, Л. Печко) та соціологічного (С. Комаров, В. Потапчик, О. Семашко, Б. Шляхов та ін.) спрямування естетичне виховання розглядається як засіб соціалізації молоді, залучення її до духовних і

культурологічних цінностей суспільства.

Дослідження загальної та вікової психології (В. Алексєєва, Б. Ананьєв, П. Анохін, Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, В. Вілюнас, П. Гальперін, О. Запорожець, В. Зінченко, О. Леонтьєв, Б. Ломов, В. Москалець, С. Рубінштейн, П. Симонов, Н. Тализіна, В. Ядов, І. Якиманська та ін.) сприяли визначенню психологічних аспектів формування естетичних почуттів, мислення, розвитку можливостей молодших школярів, умов їх художньо-творчої самореалізації. Формування у дітей та молоді естетичних ідеалів, потреб, ціннісних орієнтацій отримало авторську інтерпретацію в працях В. Бутенка, О. Дем'янчука, Є. Квятковського, Л. Коваль, В. Кудіна, С. Мельничука, Є. Подольської, О. Рудницької, Г. Тарасенко, Л. Хлебнікової, Л. Школяр, А. Щербо та ін. Взаємовплив мистецтв у межах реалізації теорії розвивального навчання досліджено в роботах К. Крутецького, Ю. Протопопова, Ю. Полуянова, Л. Рилової, Ю. Фохт-Бабушкіна та ін.

Аналіз літературних джерел, ознайомлення з

практикою роботи загальноосвітніх шкіл засвідчують, що проблема естетичного розвитку молодших школярів у світлі новітніх концепцій ще не знайшла належного розв'язання, а технології опанування дисциплін естетичного циклу не відповідають підвищеним вимогам сучасності.

Метою статті є: теоретичне обґрунтування і експериментальна перевірка ефективності форм, методів і прийомів активізації естетичного сприймання молодших школярів шляхом застосування методу малювання музики, комплексного використання мистецтва та мистецької діяльності.

Постановка завдання: відповідно до мети нами визначені конкретні методичні завдання, а саме: формування у дітей художньо-естетичної ерудиції на основі оволодіння знаннями про основні види та жанри музичного та образотворчого мистецтва; накопичення в учнів художнього досвіду шляхом застосування інших видів мистецтва; набуття елементарних умінь та навичок мистецької діяльності у молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Вперше взаємовплив музики й образотворчого мистецтва на глибокому, суттєвому рівні виявився в епоху романтизму з її прагненням до синтезу мистецтв. Художники розпочали використовувати ритмічні, композиційні й формотворчі, темброво-кolorистичні характеристики музики при створенні художнього твору.

Подальший розвиток принципів музичного живопису призводить до відмови від предметності, прагнення вивести живопис з розряду образотворчих мистецтв у виражальні. У творчості В. Кандінського лінії, фарби, плями на полотні стають засобами передачі емоційно-музичного змісту. Митець відверто заявляв про «музикоподібність» своїх «імпровізацій» та «композицій» і вільно оперував синестетичними характеристиками при аналізі живопису. Найбільш цікавий досвід втілення композиційно-формальних особливостей музики при створенні живописних творів належить художнику та композитору М.Чюрльонісу. Митець живописними засобами розширив світогляд у галузі поліфонії та музичного ритму і закликав митців наслідувати такі незвичайні явища у мистецтві. Живопис Чюрльоніса свого роду зрима музика. «Музикою, прикріпленою фарбами і лаками до полотна» назвала картини митця відомий гравер та живописець А. Остроумова-Лебедева [3, с. 112]. Деякі цикли художніх робіт М. Чюрльоніса названі ним «сонатами» («Соната моря», «Соната сонця», «Соната весни» та ін.) і побудовані за аналогією з побудовою сонатно-симфонічного циклу. Вони складаються з трьох або чотирьох частин: Allegro, Andante, Scherzo, Finale. Композиція, ритм, емоційно-образна настроєність кожної з частин відповідає темпу і характеру частин сонатно-симфонічного циклу. З творчості митця, окрім «сонат», зустрічаються також «фуги» і «прелюди». «Весь світ уявляється мені

великою симфонією; люди – як ноти...», – писав Мікалоюс Чюрльоніс [3, с. 109]. Дійсно, якщо охопити творчість художника цілком, єдиним поглядом, вона постає своєрідною живописною симфонією. Серійний принцип композиції, характерний для сучасної композиторської техніки, зустрічається в низці картин швейцарського живописця і графіка, представника експресіонізму П. Клее та нідерландського кубіста П. Мондріана. Яскраві приклади цього «Фуга в червоному», «Статична і динамічна градації», «Старовинні акорди» П. Клее або ж «Композиції» і «Victory Boogie Woogie» П. Мондріана [1, с. 158].

Ця галузь художніх експериментів була наділена спеціальним терміном «музична графіка», введеним Оскаром Райнером, ініціатором педагогічного засвоєння прийомів малювання музики. Австрійський музикант і художник побачив у цих малюнках розкішний наочний документ, що фіксує рівень сприймання і розуміння музичного твору слухачем. До того ж малюнки становлять безцінний матеріал для дослідження закономірностей кольорового слуху. В 1925 році Райнер підсумував результати своїх експериментів з учнями в цікавій монографії «Музична графіка» [1, с. 8-9].

Методика малювання музики широко використовувалася в двадцяті роки і на уроках Б. Яворського. У своїй практиці виховання Б. Яворський виходив з розуміння цілісності сприймання дитиною навколишніх явищ життя, мистецтва. В основі педагогічної роботи Б. Яворського лежало залучення різноманітних асоціацій, як музичних, так і не музичних. Початковий етап творчості проявлявся в найрізноманітніших формах: образотворчих, рухових, звукових, словесних. Зорові відчуття реалізовувалися в малюнках, що відображають настрої, навіяні прослуханою музикою. Частіше це було просто поєднання ліній, кольорових розводжень, інколи пейзажні замальовки (не з натури).

Мета експериментальної роботи: пошук різноманітних форм і методів активізації дитячого сприймання, що природно приводить до розвитку творчого начала, до зародження деяких методичних прийомів, активізуючи естетично-творчу діяльність учнів. Для цього нами був запропонований прийом «Малюємо словами» (замальовки до прослуханих музичних творів оформлені віршем, техніка малювання – акварель). Ураховуючи невеликий словниковий запас учнів-третьокласників варто використовувати метод моделювання та орієнтовні таблиці емоційно-естетичних визначень (В. Ражніков, О. Ростовський). У процесі створення дитячих творчих робіт ми радимо використовувати «Словничок краси» (визначення кольорової гами; слова, які допоможуть дітям знайти можливість більш емоційно і витонченіше змалювати враження від музичного твору, наприклад: день, ранок, літо, місяць, золотий, світлий, прозорий, рожевий і т.д., слова поєднуються в групи за певною ознакою). Цей методичний прийом можна

використовувати в колективній формі роботи (учням подобається колективне створення віршів або компактних описів), а також під час виконання індивідуальних завдань після прослуховування (бажано повторного слухання) музичного твору. Більшість дітей висловила свої враження від запропонованого нами музичного твору з «Дитячого альбому» П. Чайковського «Солодка мрія» у рожево-бузкових тонах. Перед нами фантастичні пейзажі, «звучання» світанку, замальовки природи з віршами, наприклад:

*Світло-рожеву фарбу
Розлив необачно світанок.*

*Сріблясті коси опустив
На землю сивий ранок.*

У процесі слухання музичного твору «Солодка мрія» учням були запропоновані ще деякі прийоми, що активізують творчу уяву та стимулюють художньо-образне мислення учнів; дозволяють передати емоції, почуття, настрої, естетичну оцінку твору, а саме: *«Малюємо музику» – сюжетна композиція, замальовки до прослуханих музичних творів (техніка – акварель).*

Як правило, малюнки дітей мають сюжетну спрямованість і лише деяким учням властиве емоційне забарвлення цих сюжетів, використання багатой кольорової палітри. Цікавим є кольорово-образне відображення музичної палітри твору П. Чайковського «Солодка мрія» ученицею третього класу в холодній кольоровій гамі. На малюнку зображений туманний ліс до сходу сонця, сині постаті дерев («Фарби в тумані» – техніка – акварель «по-вологому») з віршованим надписом:

*В срібнім тумані Білі птахи як мрії
Крапельки роси блищать. Відлітають в синє небо.*

Слід зазначити, що дуже незначна кількість учнів здатна помітити те, що туман може бути сріблястим, а в променях сонця – рожевим, золотим, вночі – блакитним, синім. Для відображення дитячих вражень найкраще, на наш погляд, використовувати акварель, яка визначається тонким колористичним розумінням звукової палітри.

«Кольоровий звукоряд» у цьому випадку (трафарет звукоряду з назвами нот) зафарбований ученицею у холодні, світло-сині та зелені тони, фіолетовий колір.

Приєм «Чарівна лінія» – показує бачення трьохчастинної форми цього твору у синій однокольоровій лінії, яка в середині перетворюється у хвилясту у зв'язку із схвильованим настроєм середньої частини п'єси.

Проте аналіз дитячих малюнків приводить до думки, що опис вражень словами, асоціативне

відображення музичного твору у малюнках позитивно впливає на розвиток естетичного почуття до природи, життя, розуміння і усвідомлення власних вражень і переживань, стимулює оціночне ставлення учнів до навколишнього світу як аналогу мистецтва.

Під час прослуховування музичних творів ми пропонували учням зосередитися і «побачити», що зображається музикою. Якщо це, наприклад, «Пори року» П. Чайковського, то можна мабуть уявити осінній пейзаж, жайворонка в ній. Слухаючи пісню, можна «домалювати»: широке роздолля пейзажу, народні гуляння.

Діти мають зрозуміти, що музика, як і будь яке мистецтво, передає думки того, хто її створив, думки і почуття тих, кого вона зображує (у пісні, танці, опері, симфонії). Діти намагаються порівнювати звуки в музиці з фарбами в живописі чи мелодію з лініями в малюнку (прийом «Кольоровий звукоряд» – розфарбовування трафарету звукоряду відповідно до ладового забарвлення).

Діти під час слухання музичного твору вчать зображати фарбами пейзаж або інший художній образ саме в тому стані, який передавався музикою. Для сумної музики підійдуть холодні, неяскові, пастельні кольори, для веселої – яскраві, теплі. Для зображення настрою, образу людини можна використати тільки один тон. Звучання, тембри і динаміку різних музичних інструментів можна виразити за допомогою фарб, вигадати візерунок, використати різноманітні прийоми, що надають можливість більш глибокого розуміння краси, змісту і настрою музичного твору.

Нагромаджений у процесі активного сприймання художній досвід учнів стає основою розвитку їхнього асоціативно-образного мислення, головним спонуканням їхнього творчого самовираження. Цікавим виявилось образотворче і словесне оформлення музичних вражень. Яскраво-ілюстративними були малюнки (пейзажні замальовки не з натури) до вокальних творів, наприклад, української народної пісні в обр. Я. Степового «Ой весна». Словесний текст спрямував фантазію дітей у більш конкретне русло, їхні малюнки набували предметної реальності. Малюнки дітей до пісні «Ой весна» сповнені радістю, світлом і виконані у світло-зелених і синіх тонах. Можна проілюструвати слухання пісні показом репродукцій картин відомих художників (С. Світославський «Березневий гай навесні»; І. Остроухов «Рання весна»; Г. Леонтьєв «Березень»; С. Герасимов «Рання весна», О. Пащенко «Весняні води», А. Грицай «Весняне сонце»).

Наші спостереження показали, що в експериментальній групі використання методичних прийомів, стимулюючих розвиток музично-естетичного сприймання учнів поступово удосконалює образне бачення музичних творів, підвищує загальний рівень культури та ерудиції дітей. Так, наприклад, замальовки до музичного твору І. Левицького «Українська рапсодія», виконані учнями з різним

рівнем здібностей та розвитком художнього сприймання до експерименту, значно відрізняються від тих, що виконані до твору Г.Форе «Пробудження», який був запропонований після проведеної експериментальної роботи.

Особливу групу малюнків склали творчі роботи, які відображають форму музичного твору, розвитку тематичного матеріалу, зображення засобів музичної виразності. Якщо замальовки дітей з контрольної групи мають переважно сюжетний характер, то роботи до музичних творів «Прелюдія № 7» Ф. Шопена, «Вальс» П. Чайковського з «Дитячого альбому», «Весняне рондо» Б. Фільц, виконані аквареллю, включають: живописні зображення; умовно-структурні схеми; предметний живопис; безпредметний живопис; різнокольоровий графічний запис.

Під час фронтального опитування та співбесіди достатньо чітко відображений процес розвитку слухових уявлень школярів, музичного мислення, уміння диференційованого сприймання тематичного розвитку музичної тканини, фактури твору, глибокого розуміння музичних образів, музичної думки.

Порівняльне зіставлення результатів дослідження контрольної та експериментальної груп показують, що комплексне сприймання музики зберігається в пам'яті дітей значно краще, сприяє розвитку художньої фантазії, підвищенню у дітей інтересу до уроків музичного і образотворчого мистецтва, творчості, самостійності, ініціативи.

Таким чином, метод малювання музики абсолютно небезпідставно пропонується у програмі «Мистецтво» (підручник Л. Масол, Е. Белкіної для 3-го класу, розділ «Комічні та фантастичні образи» у розділах «Діалог музики та живопису», «Чарівники

звуків та барв»). У нашому дослідженні наводяться зразки практичного поєднання музики та живопису художником-музикантом М. Чюрльонісом, діалог між зором і слухом, звуком і кольором. У його картинах з музичними назвами: «Соната», «Прелюд», «Фуга» звучить музика добра і світла, гармонія Космосу, відчувається щось фантастичне. Цей живопис не зображує щось предметне, а передає особливості розвитку музики певних жанрів, намагається викликати споріднені враження від музичних і живописних образів. У картині «Соната зірок» передається гармонія руху зірок, Космосу.

Поєднання живопису з прослуховуванням твору «Соната зірок» (фрагмент) значно покращує сприймання музичного твору. Використання вище наведених нами різних прийомів методу малювання музики під час прослуховування творів М. Чюрльоніса «Прелюдія», «Соната зірок», Ф. Шопена «Етюд», Б. Барток «Співзвуччя» надало нам наступні позитивні результати: стимулювання художньо-творчої діяльності молодших школярів; формування індивідуальності музично-естетичного сприймання; розвиток творчої фантазії дітей; формування культури художнього сприймання; підвищення рівня цікавості до вивчення предметів мистецтва в учнів початкових класів.

Висновки. Таким чином, використання мистецької діяльності у естетичному вихованні молодших школярів набуває інноваційного звучання, стимулює не тільки розвиток пізнавальних, але й креативних здібностей дітей, здатність до творчого самовираження і рефлексії, потреб у художньо-творчій самореалізації і духовному самовдосконаленні.

Література:

1. Гольденберг Н.М. Яворский и музыкальное воспитание детей / Н.М. Гольденберг // Яворский Б.Л. Статьи. Воспоминания. Переписка : В 2-х т. ; под общ. ред. Д.Ф.Шостаковича. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Советский композитор, 1972. – Т. 1. – С. 115-132.
2. Масол Л.М., Белкіна Е.В. Мистецтво : Підручник для 3-го класу загальноосвітніх навчальних закладів / Л.М. Масол, Е.В. Белкіна. – Вінниця : Нова книга, 2003. – С. 92-99.
3. Эткинд М.Г. Мир как большая симфония. Книга о художнике Чюрленисе / М.Г. Эткинд – Л. : Искусство, 1970. – 159 с.
4. Юсов Б. Стратегия взаимодействия искусств в воспитании школьников / Б. Юсов //Взаимодействие искусств. – Астрахань, 1997. – С. 214-220.
5. Ярошенко А.А. З історії малювання музики як методу активізації художньо-образного мислення учнів / А.А. Ярошенко // Наукові записки. Серія «Педагогіка і психологія». – Вінниця : ВДПУ, 2000. – № 2. – С. 37-42.